

İLK ANADOLU SELÇUKLU-GÜRCÜ KARŞILAŞMASI: PASINLER SAVAŞI VE SONUÇLARI

Nebi GÜMÜŞ

*

ÖZET

Anadolu Selçukluları ile Gürcüler, 1202'de Sarıkamış yakınlarında savaştılar. Bu dönemde Selçuklular ülkede siyasi birliği sağlamaya çalışırken Gürcüler altın çağını yaşıyorlardı. Pasinler Savaşı, Selçukluların yenilgisiyle sonuçlandı. Bu yenilgi, Doğu Anadolu ve Kafkasya istikametindeki Selçuklu ilerleyişini sekteye uğrattı ve Gürcülere bölgedeki nüfuzlarını artırma fırsatı verdi. Bundan sonra Gürcüler Ahlatşahlar ülkesine saldırarak Kars'ı ele geçirdiler ve başkent Ahlat'ı kuşattılar. Bu saldırılar, başkomutan İvani'nin 1210'da Ahlat'ta esir alınmasına kadar devam etti.

Anahtar Sözcükler: Anadolu Selçukluları, Gürcüler, Rükneddin Süleymanşah, Kars, Ahlat

ABSTRACT

The First Meeting Between Seljuks of Anatolia and Georgians: The Battle of Pasinler and It's Results

Seljuks of Anatolia and Georgians fought near Sarikamis in 1202. In this period, Seljuks were trying to unify the country, and Georgians were experiencing their golden age. Battle of Pasinler resulted with defeat of Seljuks. As a result of this defeat, their advancing to the Caucasus was interrupted and Georgians increased their influence in the region. After that Georgians attacked to the land of Akhlatshahs, they captured Kars and sieged Akhlat, the capital city. These attacks were ended by captivity of Ivani, the commander in chief, in 1210.

Key Words: Seljuks of Anatolia, Georgians, Rukneddin Suleymanshah, Kars, Akhlat

Giriş

Rükneddin Süleymanşah dönemi (1196-1204), Anadolu Selçuklu devletinin siyasi birliği temin yolunda önemli adımlar attığı bir dönemdir. Pasinler Savaşı, Osman Turan dışında Türk tarihçilerin üzerinde fazla durmadıkları, buna mukabil Gürcü tarihçilerin büyük önem verdikleri ve üzerinde pek çok değerlendirme

* Yrd. Doç. Dr., Rize Üniversitesi İlahiyat Fakültesi nebigumus@yahoo.com

yaptıkları bir savaştır. Bu çalışmada Türk ve Gürcü tarihî kaynaklarında yer alan bilgilerle iki taraf tarihçilerin değerlendirmelerine yer verilecektir.

A. İlk Anadolu Selçuklu-Gürcü Karşılaşması: Pasinler Savaşı

Büyük Selçuklu devletinin parçalanmasından sonra Anadolu Selçukluları onların yerini almaya çalışırken aynı dönemde Gürcüler, Kafkasya'da giderek artan bir etkinlik kurdular. Haçlı saldırıları karşısında devletini ayakta tutmayı başaran II. Kılıç Arslan (1155-1192), çok yaşlandığını düşündüğü bir dönemde eski Türk siyasî geleneğine uyarak ülkesini on bir oğlu arasında taksim etti. Şehzadeler kendilerine verilen bölgelerde bağımsız hükümdarlar gibi fakat Konya'da oturan babalarına tâbi olarak hüküm sürdüler. Bu taksim, şehzadeler arasında iç siyasî mücadelenin erken başlamasına yol açmış, bununla birlikte rekabet halinde olan kardeşler Haçlı saldırıları karşısında güçlerini birleştirmeyi de ihmal etmemişlerdir. Bu dönemde Tokat ve havalsini idare eden Rükneddin'in, hanedan kavgasından uzak kalarak Bizans'a karşı fetihlere giriştiği, bu arada Yeşilirmak vadisini takiple Karadeniz sahillerinde bazı beldelerin fethiyle meşgul olduğu anlaşılmaktadır¹.

1196'da Konya'da tahta çıktıktan sonra ilk iş olarak Selçuklu birliğini kurmaya çalışan Süleymanşah, iç karışıklıklardan yararlanarak saldırılarını Kayseri yakınlarına kadar genişleten Ermenileri de bertaraf ettikten sonra Haziran 1201'de kardeşi Muizüddin Kayserşah elindeki Malatya'yı aldı. Daha sonra Erzurum'a gelerek burayı da sulh yoluyla ülkesine kattı². Saltuklu hükümdarını itaatte isteksiz davrandığı gerekçesiyle hapsetti³ ve hanedanlığa son verip Erzurum'u kardeşi Muğiseddin Tuğrulşah'a verdi⁴. Osman Turan, olayın 1202'de olduğunu söylerken⁵ N. Şengelia, 1201'i tercih etmektedir⁶.

¹ Ayrıntı için bk. İbn Bibi (el-Hüseyin b. Muhammed b. Ali el-Caferi er-Rugadi), *el-Evamirü'l-Ala'iye fi'l-Umuri'l-Ala'iye (Selçuk Name)*, trc. Mürsel Öztürk, Ankara 1996, I, 41 vd.; Osman Turan, "Süleyman-Şah II", *İA*, XI, 219-222; a.mlf., "Kılıç Arslan II", *İA*, VI, 696; İbrahim Kafesoğlu, "Selçuklular", *İA*, X, 381.

² Ebu'l-Hasen Ali b. İzzüddin İbnü'l-Esir, *el-Kâmil fi't-Târih*, Beyrut 1982, XII, 169. Ayrıca bk. Turan, "Süleyman-Şah II", s. 225.

³ Osman Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye Tarihi*, İstanbul 1998, s. 256 vd.; a.mlf., "Süleyman-Şah II", s. 226.

⁴ Mahmud b. Muhammed (Kerim el-Aksarayî), *Müsameretü'l-Ahbâr*, nşr. Osman Turan, Ankara 1944, s. 31 krş. Kerimüddin Mahmud-i Aksarayî, *Müsameretü'l-Ahbâr*, trc. Mürsel Öztürk, Ankara 2000, s. 24; Osman Turan, *Doğu Anadolu Türk Devletleri*

Erzurum’u ülkesine kattıktan sonra yönünü Gürcistan’a çeviren Süleymanşah’ın seferi için çeşitli sebepler zikredilmektedir. Ünsî, Gürcistan fethinin eskiden beri sultanın gönlünde yer etmiş olduğunu kaydetmektedir⁷. Bunda, Gürcülerin, iç karışıklıklardan yararlanarak bölgede nüfuz alanlarını genişletmiş ve başkent Erzurum’a ulaşıp Saltukluları zaafa uğratmış olmalarının şüphesiz payı vardır. Nitekim Rükneddin’in, Gürcülerin bölgedeki ilerleyişinden çok rahatsız olduğu⁸, Erzurum ve çevresini istila etmeleri üzerine⁹ sefere çıktığı ifade edilmektedir. Fakat bu durumda sultanın bölgeye gelişi ve Gürcüler üzerine yürüyüşünün, onların bölgeyi tahribinden hemen sonra gerçekleştiği intibayı uyanmaktadır. Halbuki iki olay arasında dokuz yıllık bir fasıla bulunmaktadır. Çünkü Gürcüler, 1193’de Saltuklu topraklarına saldırmışlar, Kars ve İspir’in yanı sıra Erzurum’a kadar ulaşıp burayı kuşatmışlar, fakat halkın topyekün mukavemeti karşısında geri çekilmek zorunda kalmışlardı¹⁰. Tamara döneminde (1184-1213) Kafkasya ve yakın doğunun en güçlü devletlerinden biri haline geldiği söylenen Gürcistan’ın¹¹ nüfuz alanı, bu saldırı ile ilk kez Erzurum’a kadar genişlemişti¹². Bölgedeki Gürcü nüfuzu kalıcı olmamıştır. Bununla birlikte şehrin hala Gürcü saldırıları karşısında tehlikede olduğunu düşündüğü için sultanın Gürcistan seferine çıktığı anlaşılmaktadır.

Tarihi, İstanbul 1980, 2. bs., s. 20; a.mlf., “Süleyman-Şah II”, *İA*, XI, 226; a.mlf., *Türkiye Tarihi*, s. 256; Nodar Şengelia, “Sakartvelos Sagareo Politikuri Urtiertobani Tamaris Mepobaşi”, *Sakartvelos İstoriis Narkvevebi*, ed. Zurab Ançabadze –Viktor Guçua, Tbilisi 1979, III, 328.

⁵ Turan, “Süleyman-Şah II”, s. 226; a.mlf., *Doğu Anadolu*, s. 20.

⁶ Nodar Şengelia, *Mtsire Aziis Selçukebi da Sakartvelo*, Tbilisi 2003, s. 302; a.mlf., “Politikuri Urtiertobani”, s. 328.

⁷ Ünsî, *Selçuk Şehnamesi (Şehnâme-i Selçuk)*, trc. Mehmet Ferit Uğur, Konya 1942, s. 24.

⁸ Hüsametdin M. Karamanlı, “Gürcistan”, *DİA*, XIV, 313; C. Stepnadze, *Sakartvelo XII Saukunesa da XIII Saukunis Pirvel Meothedşi*, Tbilisi 1985, s. 141; Caparidze, 141; Niko Berdzenişvili – Simon Canaşia, *Gürcüstan*, trc. Hayri Hayrioğlu, İstanbul 1997, s. 154.

⁹ Ali Sevim-Yaşar Yücel, *Türkiye Tarihi Fetih, Selçuklu ve Beylikler Dönemi*, Ankara 1989, s. 141.

¹⁰ Marie Felicite Brosset, *Gürcistan Tarihi (Eski Çağlardan 1212 Yılına Kadar)*, trc. Hrand D. Andreasyan, haz. Erdoğan Merçil, Ankara 2003, s. 383 vd.; Turan, *Doğu Anadolu*, s. 18 vd.

¹¹ Şengelia, “Politikuri Urtiertobani”, s. 316.

¹² Goça Caparidze, *Sakartvelo da Mahlobeli Ağmosavletis İslamuri Samkaro*, Tbilisi 1995, s. 141.

Bunun dışında seferin sebebi ile ilgili farklı yaklaşımlar da bulunmaktadır. Sebebin Gürcülerin, Kars'ı alması olduğu¹³ iddiası doğru olmamalıdır. Zira Kars'ın Pasinler savaşından önce Gürcülerin eline geçtiğini ve seferin bununla bağlantılı olduğunu söyleyenler bulunsa da son zamanlardaki araştırmaların bunun doğru olmadığını gösterdiği kabul edilmektedir¹⁴. Konuyla ilgili olarak sultanın ilk önce Kars'ı almak istediği¹⁵ kabul edilebilir. Fakat bu, Kars'ın Gürcülerden alınmak istendiği şeklinde anlaşılmamalıdır. Nitekim F. Kırzioğlu, Pasinler'i zapt eden Selçuklu ordusunun, muhtemelen Kars'ın Gürcülerin eline geçmesini önlemek için Aras boyunca ilerlediğini ve bu arada Gürcü ordusuyla karşılaştığını kaydetmektedir¹⁶.

Seferin hissi bir sebebe dayandığı da belirtilmektedir¹⁷. Gürcülerin İslam beldelerini istilası ve son olarak Erzurum'u tehdit etmelerinin Süleymanşah üzerinde ağır bir tesir bıraktığı, şehzadeliginde kendisine talip olan kraliçenin Saltuklu beyi Muzafferüddin ile Müslümanlar için onur kırıcı olabilecek şekilde evlenmesinin sultanı intikam almaya yönelttiği de söylenmektedir¹⁸. İbn Bibi'nin, Tamara'nın Rükneddin'le evlilik talebine dair ilgi çekici rivayeti şöyledir: Abhaz ülkesi ve Tiflis başkentinde Belkıs gibi sözü geçer Gürcü melikesi Tamara, evlenebileceği uygun bir eş aramaktadır. Selçuklu sultanı Kılıç Arslan'ın on iki yetişkin oğlunun bulunduğunu ve her birinin saraylar ve ülkelere sahip olduklarını öğrenince Anadolu'ya mahir bir ressam gönderip cesur, cömert, saygın ve devlet idaresinde dirayetli oldukları bildirilen, güzel ahlak ve iyi hasletlerini duyduğu şehzadelerin resimlerini yaptırır. Davranışları gözlenen ve çeşitli yönleriyle araştırılan şehzadelerle ilgili raporu inceledikten sonra Rükneddin'e aşık olur. Kılıç Arslan'a, çeşitli hediyelerle bir elçi ve mektup gönderen kraliçe, ülkesinin idaresine dair endişeleri bulunduğunu, bu konuda kendisine danışacağı ve soyundan ülkesinin varisi olacak biriyle evlenmek istediğini, istihbaratına göre Rükneddin'in güzel huylar ve mükemmel sıfatlara sahip olduğunu

¹³ Turan, "Süleyman-Şah II", s. 226; a.mlf., *Türkiye Tarihi*, s. 670; Stepnadze, 142; Caparidze, 142.

¹⁴ Stepnadze, 141; Caparidze, 142

¹⁵ Yase Tsintsadze, *Basianis Brzola 1205 tz*, Tbilisi 1971, s. 14.

¹⁶ M. Fahrettin Kırzioğlu, *Kars Tarihi*, Ankara 1953, s. 413.

¹⁷ Turan, "Süleyman-Şah II", s. 227; a.mlf., *Türkiye Tarihi*, s. 254.

¹⁸ Turan, *Doğu Anadolu*, s. 20. Muzafferüddin ile Tamara'nın evliliğinin 1191'de olması gerektiği belirtilmektedir. Bk. Turan, *Türkiye Tarihi*, s. 256.

nu öğrendiğini, genç ve yaşı küçük olmakla birlikte keskin zekası ve üstün aklı ile halkın istek ve arzularını karşılamada yeterli olacağına inandığını belirtip sultanın rızası olursa bu şehzade ile evlenmek istediğini bildirir. Durum kendisine iletilince kızan şehzade, teklifi ilettiği için babasını da tenkit eder ve ona “kölen olan bu oğlunu, dünya malına sahip olması için saltanat dergâhının kulluğundan niçin uzaklaştırmak istiyorsun?” diyerek sitemde bulunur. Teklifi reddeden şehzade, ümidinin bir gün Gürcistan’a fetih için gitmek olduğunu, kilise ve manastırlar yerine mescit ve medreseler yapabileceğini, çan sesi yerine ezan sesini duyurabileceğini belirtir, sultan da bu tavrı sebebiyle oğlunu tebrik eder¹⁹. Gürcü kaynaklarında farklı şekilde yer alan bu hikâyenin tarihi esasa dayandığını belirten Osman Turan, Gürcü kaynağında yer alan ve kraliçenin güzelliğine âşık olan Süleymanşah’ın din değiştirmesinden korkan babasının onu güçlkle zapt ettiği şeklindeki anlatımın, sebebi anlaşılacak bir rivayet farkı olduğunu kaydetmektedir²⁰. Bu dönemde, hanedanlıklar arasında tesis edilen evliliklerin, devletlerin yakınlaşması için sıklıkla başvurulmuş bir araç olduğu, ayrıca Tamara’nın bu türden evlilikler yaptığı dikkate alınırrsa rivayetin bir tarihî hakikate dayandığı düşünülebilir.

Burada Süleymanşah’ın, kendisine evlilik teklif eden ve ülkesine hükümdar olmasını isteyen Tamara’ya neden kızmış olabileceği sorusu akla gelmektedir. Değişik yaklaşımlar olabilir, fakat en makul sebep bu teklifin kendisini Selçuklu tahtından uzaklaştırdığını düşünmüş olmasıdır. Teklifi kabul ederek ülkesini terk ederse geri dönüp tahta çıkması zorlaşacaktır. Kişiliği ve sonraki yıllarda I. Gıyaseddin Keyhüsrev’i tahttan indirışı dikkate alınırssa en başından kendisini Selçuklu sultanı olmaktan uzaklaştıracak bir formüle sıcak bakması düşünülemez.

Bununla birlikte mektup gönderip evlilik talebinde bulunan Tamara’nın, teklifinin reddedilmesi üzerine asker gönderip savaşı başlattığı ve bunun üzerine sultanın sefere çıktığı²¹ yaklaşımı doğru olmamalıdır. Zira mektup olayı, bundan çok önceye, sultanın şehzadeliliği dönemine aittir ve birbirini takip eder gibi gös-

¹⁹ İbn Bibi, I, 85-90. Ayrıca bk. Turan, “Süleyman-Şah II”, s. 227, a.mlf., *Türkiye Tarihi*, s. 254; Coşkun Alp tekin, “Türkiye Selçukluları”, *Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi*, ed. Kenan Seyithanoğlu, İstanbul 1989, VIII, 261.

²⁰ Turan, “Süleyman-Şah II”, s. 227; a.mlf., *Türkiye Tarihi*, s. 255.

²¹ Sevim-Yücel, 141.

terilmesi doğru değildir. Ayrıca, Gürcülerin 1203 yılında Dvin'i almalarının sefere sebep olduğu²², seferin güç kullanarak Gürcüler arasında İslam'ı yayma amacıyla düzenlendiği veya bu dönemde bölgede büyük bir kıtlık olduğundan ganimet almak amacıyla gerçekleştirildiği²³ iddialarının da gerçeği yansıtmaktan uzak olduğu ifade edilmelidir.

Sefer öncesinde iki taraf arasında diplomatik temaslar oldu. Gürcistan seferine karar veren Süleymanşah, Erzurum'un ilhakını müteakip Gürcü kraliçesine çok sert bir mektup gönderdi²⁴. Elçi, mektubun muhtevasına paralel olarak kraliçe dinini terk ederse sultanın onu eş olarak alacağını, aksi takdirde kraliçenin cariyeye olacağını söylediği, bu sözler üzerine Gürcülerin başkomutanı Zakariya Mhargdzeli'nin elçiye tokat attığı ve "şayet elçi olmasaydın önce dilini kesmek sonra da boynunu vurmak uygun olurdu" dediği rivayet edilmektedir²⁵. Tokat atılmasını tasvip etmeyen kraliçenin daha sonra elçiye değerli hediyeler vererek gönülünü aldığı ve o şekilde yolcu ettiği belirtilmektedir²⁶. Tamara, ordusuyla birlikte Kars yakınlarına varınca sultanın elçisini kendisi ve cevabî mektupla birlikte Selçuklu sultanına göndermiştir. Gürcü kraliçenin mektubunda Süleymanşah'tan daha yumuşak bir dil ve üslup kullandığı ifade edilmektedir²⁷. Ayrıca bunun dışında da iki taraf arasında elçiler teatisinin olduğu kaydedilmektedir²⁸.

Savaşta Selçuklu ordusunun sayısı ile ilgili olarak değişik rakamlar zikredilmektedir. Selçuklu kaynaklarından İbn Bibi, sultanın çok sayıda askerle Abhaz ülkesine ve Gürcü beldelerine yönelişini²⁹, Aksarayî, Erzurum'dan 20 bin askerle Gürcistan'a

²² Mariam Lordkipanidze, *Georgia in the 11th-12th Centures*, Tbilisi 1987, s. 151.

²³ Stepnadze, 141 vd.

²⁴ Mektup için bk. Brosset, 406; Turan, *Türkiye Tarihi*, s. 257; a.mlf., "Süleyman-Şah II", s. 227.

²⁵ Vahuşti Batonişvili, *Ağtzer Sameposa Sakartvelosa*, nşr. S. Kauçişvili, Tbilisi 1973, s. 186; Brosset, 406; Turan, "Süleyman-Şah II", s. 227 vd.; a.mlf., *Türkiye Tarihi*, s. 257; Nodar Şengelia, "Selçukebisa da Sakartvelos Diplomatieri Urtiertoba XI-XIII ss.", *Kartuli Diplomatia*, Tbilisi 1997, IV, 78; a.mlf., "Politikuri Urtiertobani", s. 329.

²⁶ Tsintsadze, 19.

²⁷ Bk. Brosset, 407; Turan, "Süleyman-Şah II", s. 228; a.mlf., *Türkiye Tarihi*, s. 258; Şengelia, "Politikuri Urtiertobani", s. 329; Stepnadze, 143 vd.

²⁸ Vahuşti, 186; Brosset, 404; Turan, "Süleyman-Şah II", s. 227; a.mlf., *Türkiye Tarihi*, s. 256; Stepnadze, 141; Şengelia, "Politikuri Urtiertobani", s. 327.

²⁹ İbn Bibi, 93.

hareket ettiğini³⁰, Ünsî ise, 50 bin kişilik bir ordu ile Gürcistan sahrasına ulaştığını kaydetmektedir³¹. Ayrıca Gürcü kaynaklarında 400 bin³² rakamı dikkat çekmektedir. Yanı sıra Brosset, sultanın 80 bin kişilik bir ordu topladığı, ayrıca Anadolu'dan tam teçhizatlı 100 bin süvari aldığını belirtmektedir³³. Gürcü kaynaklarında genellikle zikredilen 400-800 bin rakamını eleştiren Caparidze, bu sayının abartılı olduğunu, çünkü o dönemde Yakındoğu savaşlarında bu kadar büyük orduların kullanılmadığını belirtmektedir³⁴. Aksarayî'nin verdiği 20 bin rakamının doğru olmadığını söyleyen N. Şengelia da, bunu, Gürcüler karşısında alınan yenilginin, asker azlığı ile açıklanma gayreti olarak yorumlamaktadır³⁵.

İbn Bibi, sultanın, asker toplanması için her tarafa haber saldıığını, Elbistan meliki olan kardeşi Muğiseddin Tuğrulşah ile damadı Fahreddin Behramşah'ın olumlu cevap verdiğini, Erzurum melikinin ise yeterince gayret göstermediği için azledilip ülkenin Gıyaseddin Tuğrulşah'a verildiğini kaydetmektedir³⁶. Bu da bizi, Selçuklu ordusunun, Gürcü kaynaklarının iddia ettiği kadar olmasa da bölgeden toplanabilecek kadar büyük olması gerektiği sonucuna ulaştırabilir. Bu çerçevede F. Kırzioğlu'nun 100 bin³⁷ tespiti makul gözükmektedir. Gürcü ordusu ile ilgili olarak ise büyük bir ordu olduğu³⁸, orduda Kıpçakların da bulunduğu³⁹ ve asker sayısının 100 binden fazla olduğu⁴⁰ şeklinde bilgilere rastlanmaktadır.

Savaş için genellikle Temmuz 1202 tarihi zikredilmektedir⁴¹. Caparidze ise, savaşın kesin tarihini 27 Temmuz 1202 olarak tespit etmektedir⁴². 1202'nin kabulünde, 1201'de Erzurum'u

³⁰ el-Aksarayî (Osman Turan neşri), s. 31 krş. (Mürsel Öztürk tercümesi), s. 24. Ayrıca bk. Kırzioğlu, *Kars Tarihi*, s. 413.

³¹ Ünsî, 24.

³² Stepnadze, 143; Tsintsadze, 11; Berdzenişvili-Canaşia, 154; Lordkipanidze, 152.

³³ Brosset, 404 vd.

³⁴ Caparidze, 148 vd.

³⁵ Şengelia, *Selçukebi da Sakartvelo*, s. 302; a.mlf., "Politikuri Urtiertobani", s. 327.

³⁶ İbn Bibi, I, 91 vd.

³⁷ M. Fahrettin Kırzioğlu, *Yukarı Kür ve Çoruk Boylarında Kıpçaklar*, Ankara 1992, s. 140.

³⁸ İbn Bibi, I, 93

³⁹ Turan, "Süleyman-Şah II", s. 228.

⁴⁰ Kırzioğlu, *Kıpçaklar*, s. 140

⁴¹ Kırzioğlu, *Kars Tarihi*, s. 413; Turan, *Doğu Anadolu*, s. 62; Şengelia, *Selçukebi da Sakartvelo*, s. 301; a.mlf., "Politikuri Urtiertobani", s. 331; Karamanlı, 313; Sevim-Yücel, 142.

⁴² Caparidze, 140, 156.

alan sultanın Erzincan'a ve oradan da Sivas'a dönüp hazırlıklarını tamamladıktan sonra Gürcistan seferine çıkmış olması gerektiği düşüncesi etkili olmuş gibidir. Bir hazırlık yaptığı muhakkak olmakla birlikte Selim Kaya'nın da ifade ettiği gibi bunun için Sivas'a döndüğünü düşünmek doğru değildir⁴³. Bu arada savaş için farklı tarihler verildiği de göze çarpmaktadır. Savaşın 1202'den önce olması gerektiğini düşünen Brosset⁴⁴ ve tarih olarak 1196'yı zikreden Vahuşti⁴⁵ istisna olarak kabul edilirse verilen tarihlerin genellikle 1202'den sonra olduğu ve bunun 1206'ya kadar gittiği görülür⁴⁶.

Selçuklu ve Gürcü orduları, Micingerd Kalesi civarında savaşlar⁴⁷. Bu durumda Gürcü tarihçilerin savaş için neden Pasinler Savaşı dedikleri sorusu akla gelmektedir. Bunun sebebi, savaşın yapıldığı yerin Pasinler'e yakın olup buranın Gürcülerin bölgede Erzurum'dan sonra adını en çok duydukları yer olması olabilir. Nitkim Selçuklu ordusu, Erzurum'dan yola çıkarak Pasinler ile Sarıkamış arasında Micingerd kalesi yakınında Bolorçi ovasında ordugâh kurmuş, Gürcü ordusu da başkumandan Zakaria, meşhur kumandanlar Şalva ve İvani komutasında Pasinler istikametine ilerlemişlerdi⁴⁸. Savaşın Avnik yakınlarında olduğu rivayeti de vardır⁴⁹. Fakat Caparidze'nin de belirttiği gibi, Gürcü ordusunun bu kadar uzun bir yolu katedip Aşağı Pasinler'de Avnik Kalesi'ne geleceğini muhtemel görmek zordur ve bu yüzden savaşın Micingerd Kalesi yakınlarında meydana gelmiş olması daha makul gözükmemektedir⁵⁰. Son Saltuklu hükümdarının oğlu Ebu Mansur'un bu kalenin hâkimi olarak Gürcülerle savaşmış olması⁵¹ da bu görüşü destekler mahiyettedir.

⁴³ Selim Kaya, *I. Gıyaseddin Keyhüsrev ve II. Süleymanşah Dönemi Selçuklu Tarihi (1192-1211)*, Ankara 2006, s. 83.

⁴⁴ Brosset, 411. Nodar Şengelia ise Brosset'in 1203'ü tercih ettiğini söylemektedir. Bk. Şengelia, "Politikuri Urtiertobani", s. 332; a.mlf., *Selçukebi da Sakartvelo*, s. 301.

⁴⁵ Vahuşti, 187.

⁴⁶ Bk. W.E.D. Allen, *A History of the Georgian People*, London 1932, s. 107; Ronald Grigor Sunny, *The Making of the Georgian Nation*, s. 39; Stepnadze, 140; Lordkipanidze, 152.

⁴⁷ Bk. Turan, *Türkiye Tarihi*, s. 258; Kırzioğlu, *Kıpçaklar*, s. 140 n.63; Sevim-Yücel, 141; Alptekin, 261; Kaya, 85. Micingerd, Sarıkamış'ın Supkaç eteğinde bir yer. Bk. Kırzioğlu, *Kars Tarihi*, s. 41.

⁴⁸ Turan, "Süleyman-Şah II", s. 228; a.mlf., *Türkiye Tarihi*, 258; Kırzioğlu, *Kıpçaklar*, s. 139 vd.

⁴⁹ Yakut el-Hamevî, *Mu'cemü'l-Büldân*, Beyrut 1990, I, 336.

⁵⁰ Caparidze, 155.

⁵¹ Turan, *Doğu Anadolu*, s. 20. Ayrıca bk. Kırzioğlu, *Kars Tarihi*, s. 392.

Süleymanşah, ordugâhta istirahatatta iken baskına uğradı ve ağır kayıplar verdi. Gürcüler, Pasinler'e geldiklerinde Selçuklu ordusunun dağınık halde kurulmuş çadırlarda olduklarını ve sultanın da nöbetçi muhafızının bulunmadığını görünce hemen saldırıya geçtiler. Neye uğradıklarını bilemeyen Selçuklu askerleri daha güvenli mevzilere çekilmeye çalışırken Gürcü ordusu bunu engellemek için Selçuklu ordusunu sarmaya çalıştı ve bu arada şiddetli çatışmalar oldu. İki taraftan da çok sayıda asker öldü, fakat Selçuklu kayıpları daha fazlaydı. Savaşın bir bölümünde Gürcü komutanlar atlarını kaybederek yaya kaldılar ve geri çekilmek zorunda kalacak noktaya geldiler⁵². Fakat Gürcü komutanların tedbir almaları durumu yeniden Selçukluların aleyhine çevirdi. Savaş meydanını terk eden Selçuklu askerleri Gürcüler tarafından takip edildiler ve büyük kayıplar verdiler⁵³.

İbn Bibi ve Ünsî, büyük savaşta Selçuklu ordusunun yenildiğini belirtmekle⁵⁴ yetinirken Aksarayî, sultanın, Gürcülerin hazırladığı bir tuzağa düşerek mağlup olduğunu kaydetmektedir⁵⁵. Osman Turan da yenilginin sebebinin, sultanın Gürcüler tarafından pusuya düşürülmesi olduğunu, bunun da düşmanı küçümsemesi ve gururu sebebiyle ihtiyatsız hareket etmesinden kaynaklandığını, nitekim kraliçeye yazdığı ultiimatın mahiyetindeki mektubun, onun gururunu ve düşmanı küçük gören ruh halini yansıttığını belirtmektedir⁵⁶. Savaş sırasında sultanın bayraklarının atının ayağının bir çukura takılıp düşmesi üzerine Türk ordusunun bozulduğu kaydedilmekte⁵⁷, bunda atın düştüğünü gören askerin, düşman ordusunun karargâha ulaştığı ve sultanın başına kötü bir şey geldiğini sanmalarının önemli payı olduğu⁵⁸ anlaşılmaktadır. Fakat bu yenilginin başlı başına sebebi olarak düşünülmemelidir. Zira bu, sebepten çok sonucu açıklar gibidir. Süleymanşah, Gürcü ordusunun gelişinden habersiz olmamalıdır. Çünkü Kars yakınlarında kraliçeden ayrılan elçinin getirdiği mektupta Gürcü ordusunun yürüyüş halinde olduğu ifade edili-

⁵² Vahuşti, 187; Brosset, 408. Ayrıca bk. Turan, "Süleyman-Şah II", s. 228; a.mlf., *Türkiye Tarihi*, 258 vd.; Şengelia, "Politikuri Urtiertobani", s. 329 vd.; Kırzioğlu, *Kıpçaklar*, s. 140.

⁵³ Brosset, 409. Ayrıca bk. Turan, "Süleyman-Şah II", s. 228.

⁵⁴ İbn Bibi, 94; Ünsî, 24.

⁵⁵ Aksarayî, 31.

⁵⁶ Turan, "Süleyman-Şah II", s. 228, 230; a.mlf., *Türkiye Tarihi*, s. 258.

⁵⁷ İbn Bibi, I, 94; Ünsî, 24; Kırzioğlu, *Kıpçaklar*, s. 140.

⁵⁸ İbn Bibi, I, 94.

yordu⁵⁹. Ayrıca Gürcü elçi ile birlikte olan Selçuklu elçisinin de savaş öncesinde dönmüş ve durumu iletmiş olması gerekir.

Savaşta Selçuklulardan çok sayıda kimse esir düştü⁶⁰. Hatta o kadar ki, Gürcü tarihçiler, bunu abartılı bir dille anlatmakta ve yüz Müslüman esire bir Gürcü askerinin düştüğünü, bu yüzden esirleri götürmenin zor olduğunu iddia etmektedirler⁶¹. Brosset yanı sıra, tek bir kişinin yirmi kişiyi ipe bağlı olarak götürdüğü, küçük bir çocuğun en cesur savaşçıları saçlarından birbirine bağladığı, bununla beraber yüzer kişilik kabileleri götürmek için yeteri kadar Hıristiyan bulunmadığından çok sayıda kimsenin de salıverildiği iddiasına yer vermektedir⁶². Erzincan meliki Fahreddin Behramşah ve bazı emirler de esirler arasındaydı⁶³. Behramşah'ın, kayınbiraderi Süleymanşah uğrunda çok fedakârlık gösterdiği, bilgi toplamak için düşman saflarına kadar sokulduğu ve bu sırada esir düştüğü belirtilmektedir⁶⁴. Savaşta sultanın sancağı da Gürcülerin eline geçti⁶⁵. Selçuklular, bütün ağırlıklarını savaş meydanında bıraktılar ve Gürcüler altın, gümüş, mücevherat, halı, çadır, mutfak eşyası, at, katır vb. bol miktarda ganimet elde ettiler⁶⁶.

Esirler Tiflis'e getirilip hapsedildi⁶⁷. Bir süre sonra muhtelif kalelere dağıtıldılar, fakat Behramşah eski itibarı ve dostluk münasebetinden dolayı Tiflis'te tutuldu⁶⁸. Tamara, "yüksek şahsiyeti ve dostluğu dolayısıyla, Behramşah'a esir değil büyük bir misafiri hükümdar muamelesi yaptı ve bir müddet sonra da onu payitahtı Erzincan'a gönderdi"⁶⁹. Kraliçenin, ayrıca Behramşah ve esirler arasından seçtiği seçkin kimseler için bir ziyafet tertip ettiği, onlara teselli edici sözler söylediği ve her birine rütbelere uygun

⁵⁹ Turan, *Türkiye Tarihi*, s. 259.

⁶⁰ Stepnadze, 145; Caparidze, 156.

⁶¹ Vahuşti, 187; Brosset, 410; Stepnadze, 145.

⁶² Brosset, 410.

⁶³ İbn Bibi, I, 94; Turan, "Süleyman-Şah II", s. 228; a.mlf., *Doğu Anadolu*, s. 62; Karamanlı, 313; Lordkipanidze, 152; Caparidze, 156; Şengelia, *Selçukebi da Sakartvelo*, s. 300; a.mlf., "Politikuri Urtiertobani", s. 331.

⁶⁴ Turan, "Süleyman-Şah II", s. 228; a.mlf., *Türkiye Tarihi*, s. 259.

⁶⁵ Tsintsadze, 43; Stepnadze, 145; Şengelia, *Selçukebi da Sakartvelo*, s. 300; a.mlf., "Politikuri Urtiertobani", s. 331.

⁶⁶ Brosset, 410; Turan, "Süleyman-Şah II", s. 228; a.mlf., *Türkiye Tarihi*, s. 259.

⁶⁷ Turan, *Türkiye Tarihi*, s. 259; Tsintsadze, 44.

⁶⁸ Brosset, 410; Turan, "Süleyman-Şah II", s. 228; a.mlf., *Türkiye Tarihi*, s. 259.

⁶⁹ Turan, *Doğu Anadolu*, s. 62; Abdülkerim Özaydın, "Mengüçükler", *Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi*, İstanbul 1989, VIII, 144.

hediyeler verdiği belirtilmektedir⁷⁰. Behramşah'ın karşılıksız mı yoksa fidye ile mi serbest bırakıldığı hususunda farklı görüşler bulunmaktadır. Bazıları onun fidye ile serbest bırakıldığını söylemektedirler⁷¹. Osman Turan, onun, kraliçe tarafından bir at nalına satıldığı iddiasının⁷², fidye ile kurtarıldığı şeklinde anlaşılması gerektiğini belirtmektedir⁷³. MEB İslam Ansiklopedisi'nin "Mengüçükler" maddesinde Bahramşah'ın fidye ile serbest kaldığını söyleyen Faruk Sümer, daha sonra TDV İslam Ansiklopedisi'nin "Mengüçüklüler" maddesinde, faziletli bir hükümdar olduğunu bildikleri için Gürcülerin ona saygı gösterdiklerini ve onu fidye almadan serbest bıraktıklarını ifade etmektedir⁷⁴. Behramşah'ın, Gürcistan seferi münasebetiyle bundan sonra bastırıldığı paralarda "Gazi" unvanını kullandığı belirtilmektedir⁷⁵.

Gürcüler, elde ettikleri zafere rağmen ileri yürüyüşlerini sürdürmediler. Çok zayıf vermiş oldukları için Selçuklu ordusunu takip edemeyerek geri döndüler⁷⁶. Caparidze, Erzurum'a doğru yürümeyip geri dönmelerinin sebebi olarak Gürcülerin yanında kuşatma silah ve makinelerinin olmamasını göstermektedir⁷⁷. Gıda sıkıntısı olmayan ve Anadolu'dan takviye alabilecek Süleymanşah karşısında Erzurum kuşatmasında başarılı olamayacaklarını düşünmüş olabilirler. Veya sultanın iç siyasi meselelerle meşgul olacağı düşüncesiyle bundan yararlanıp Selçuklularla yeni bir savaşa girmeden bölgenin diğer daha zayıf unsurları üzerine gitmeyi ve bu şekilde nüfuz alanlarını genişletmeyi hedeflemiş olabilirler. Nitekim bundan sonraki gelişmeler Ahlat'ı stratejik hedef olarak seçtiklerini ve saldırılarını Ahlatşahlara karşı organize ettiklerini göstermektedir.

Süleymanşah'ın bir süre sonra vefatı, Selçuklularla Gürcülerin yeniden karşı karşıya gelmesini engellemiştir. Savaşın kaybedildiğini gören Süleymanşah, Tuğrulşah ve diğer emirlerle Erzu-

⁷⁰ Brosset, 410.

⁷¹ Faruk Sümer, "Mengüçükler", *İA*, VII, 715; Turan, *Türkiye Tarihi*, s. 259; Kaya, 88. Daha önce 1153'de Erzurum meliki İzzeddin Saltuk Gürcülere esir düşmüş ve 100 bin dinar fidye ile serbest kalmıştı. Bk. Brosset, 372; Turan, *Doğu Anadolu*, s. 93.

⁷² Brosset, 410; Stepnadze, 146; Lordkipanidze, 152; Özyayın, "Mengüçükler", s. 144.

⁷³ Turan, "Süleyman-Şah II", s. 228.

⁷⁴ Bk. Faruk Sümer, "Mengüçükler", *İA*, VII, 715; a.mlf., "Mengüçüklüler", *DİA*, XXIX, 140.

⁷⁵ Turan, *Doğu Anadolu*, s. 63.

⁷⁶ Kırzioğlu, *Kıpçaklar*, s. 140.

⁷⁷ Caparidze, 156.

rum'a geldi⁷⁸ ve burada birkaç gün kaldıktan sonra Konya'ya döndü⁷⁹. Bundan sonra iç siyasî meselelerle meşgul olan Rükneddin, 6 Temmuz 1204 tarihinde vefat etti⁸⁰. Sultanın yeniden çıktığı Gürcistan seferi sırasında yolda öldüğü belirtilmektedir⁸¹. Ünsî, onun Niksar'da vefat ettiğini ve kabrinin burada bulunduğunu nakletmektedir⁸². Sultanın Gürcülerden öç almak istediği fakat vefatıyla bunu fırsat bulamadığı kaydedilmektedir⁸³. Gürcistan seferine, Doğu Anadolu veya Suriye'deki gelişmelerin değil, kardeşi Mesud'un elindeki Ankara muhasarası ile meşguliyetinin mani olduğunu belirten Osman Turan, Erzurum ve Gürcistan işlerinden sonra bu mesele ile uğraşan sultanın, Gürcülerin bölgedeki istilalarına son vermek için mühim bir hazırlıktan sonra sefere çıkmak için Mesud'u bertaraf etmesi gerektiğini ifade etmektedir⁸⁴.

Bazı İslam tarihçilerinin filozofların itikadına bağlı ve bu itikada mensup olanların koruyucusu olarak tanımladıkları⁸⁵ Süleymanşah'ın, alim, şair, sanatkar ve filozofları himaye ettiği, ayrıca edebiyat ile meşgul olup bizzat şiir yazdığı belirtilmektedir⁸⁶. İbnü'l-Esir, sultanın filozoflara çokça ihsanda bulunduğunu, fakat halkın kendisinden nefret etmemesi için bu mezhebe mensubiyetini gizli tuttuğunu ifade etmektedir⁸⁷. Felsefeye meraklı ve hür düşünceye sahip olduğu için bazı kaynakların itikatta fesada düştüğünden bahsettikleri, bununla birlikte sultanın

⁷⁸ Turan, "Süleyman-Şah II", s. 228; Caparidze, 156; Şengelia, *Selçukebi da Sakartvelo*, s. 300; a.mlf., "Politikuri Urtiertobani", s. 331.

⁷⁹ Turan, "Süleyman-Şah II", s. 228.

⁸⁰ İbnü'l-Esir, XII, 195; Ahmed b. Ali el-Makrizî, *Kitabü's-sülük li marifeti düveli'l-mülük*, nşr. Muhammed Mustafa Ziyade, Kahire 1956, I/1, 160; Şemsüddin Muhammed b. Ahmed ez-Zehebi, *Tarihu'l-İslam ve vefeyatu'l-meşahiri ve'l-a'lam*, thk. Ömer Abdüsselam Tedmuri, Beyrut 1998, (h. 591-600), s. 435; Ebu Abdullah Cemaleddin Muhammed İbn Vasıl, *Müferricu'l-kurub fi ahbari beni Eyyub*, Kahire 1953, III, 160; Sevim-Yücel, 142; Alptekin, 263; Caparidze, 158; Turan, *Türkiye Tarihi*, s. 262.

⁸¹ Turan, *Türkiye Tarihi*, s. 262, 670; Karamanlı, 313; Alptekin, 263; Şengelia, *Selçukebi da Sakartvelo*, s. 300.

⁸² Ünsî, 24.

⁸³ Aksarayî, 32; Şengelia, "Politikuri Urtiertobani", s. 331.

⁸⁴ Turan, "Süleyman-Şah II", s. 229; a.mlf., *Türkiye Tarihi*, s. 261.

⁸⁵ İbnü'l-Esir, XII, 196; Ebu'l-Fida İmadüddin İsmail b. Ömer İbn Kesir, *el-Bidaye ve'n-nihaye*, Beyrut 1992, XIII, 37.

⁸⁶ Turan, "Süleyman-Şah II", s. 230; a.mlf., *Türkiye Tarihi*, s. 263. Ayrıca bk. Caparidze, 145.

⁸⁷ İbnü'l-Esir, XII, 196.

üç aylarda ve Pazartesi ve Perşembe günleri oruç tutacak kadar dindar olduğu kaydedilmektedir⁸⁸.

Süleymanşah'ın, düşmana karşı şedit ve idaresinde güçlü olduğu kaydedilmektedir⁸⁹. Babası döneminde sağlanan milli birliği yeniden tesis edip devletin sınırlarını kuzeyde Karadeniz sahillerine ve doğuda Erzurum ve çevresini alarak Gürcistan'a kadar uzatan sultanın, çok dirayetli bir hükümdar olduğu, Gürcüler karşısında aldığı yenilginin ise bir istisna teşkil ettiği belirtilmektedir⁹⁰.

B. Savaşın Sonuçları

Askerî alanda ilk Anadolu Selçuklu-Gürcü teması olan Pasinler Savaşı'nın önemli sonuçları olmuştur. Gürcü tarihçiler, savaşın sonuçları üzerine geniş değerlendirmeler yapmaktadırlar. N. Şengelia, Pasinler savaşının, Gürcistan'ın bütün Yakındoğu ölçeğinde elde ettiği en büyük zafer olduğunu belirtmektedir⁹¹. Ayrıca Gürcü tarihçiler, savaştan sonra durumunu iyice sağlamlaştıran Gürcistan'ın, bölgede rakibinin kalmadığını⁹² ve Orta Doğu'nun en güçlü ülkesi haline geldiğini⁹³ kaydetmektedirler. Savaş sonrasında bölgedeki Türk emirliklerinin Gürcistan'ın müttefiki oldukları ve vergi ödedikleri söylenmektedir⁹⁴. Behramşah'ın Gürcistan'ın vasalı olduğu, Muğiseddin Tuğrulşah'ın yıllarca Gürcülere karşı siyaset izlemediği ve 601/1204-5'de Ahlatşahlarla ittifak yaparak beyliğinin güney sınırlarında Gürcü ordusunu bozguna uğratması dışında Tamara ve Giorgi Laşa dönemlerinde Erzurum ve Erzincan'ın Gürcistan'ın müttefiki olarak kaldıkları belirtilmektedir⁹⁵.

Bununla birlikte savaşın Süleymanşah'ın ve Selçuklu devletinin gücünü sarsmadığı ve Gürcülerin, Türkler aleyhine bir ilhakta bulunamadıkları da dikkat çekmektedir. O. Turan, Gürcülerin, İslam beldelerine karşı seferlerini ancak onun ölümünden sonra yaptıklarını, ayrıca Gürcistan seferinin kötü akıbetine rağmen Selçukluların Doğu Anadolu'da yayılmasının devam etti-

⁸⁸ Turan, "Süleyman-Şah II", s. 230.

⁸⁹ İbnü'l-Esir, XII, 196.

⁹⁰ Bk. Turan, *Türkiye Tarihi*, s. 262; a.mlf., "Süleyman-Şah II", s. 230.

⁹¹ Şengelia, "Diplomatiuri Urtiertoba", s. 78.

⁹² Stepnadze, 146; Şengelia, "Politikuri Urtiertobani", s. 332; a.mlf., *Selçukebi da Sakartvelo*, s. 301.

⁹³ Lordkipanidze, 152.

⁹⁴ Şengelia, *Selçukebi da Sakartvelo*, s. 302.

⁹⁵ Caparidze, 157.

ğini belirtmektedir⁹⁶. Hatta İbn Bibi'nin kaydettiği ve Süleymanşah'ın vefatından sonra İstanbul'da bulunan Gıyaseddin Keyhüsrev'i Konya'ya davet için gönderilen melikü'l-ümera Muzaffereddin'in, sultanın durumu sorulduğunda "Gürcü melikini yola getirdi"⁹⁷ demesi de Pasinler yenilgisinin Selçuklular üzerinde önemli bir etki yapmadığını göstermektedir. Bununla birlikte savaşın bölgede yol açtığı bazı sonuçlar üzerinde durmak gerekir.

Gürcüler, Pasinler başarısının ardından Azerbaycan'a ve Anadolu'ya sistemli saldırılar düzenlediler. Bir Gürcü ordusu Gence'yi kuşatıp alamadan geri döndüyse⁹⁸ de başka bir ordu, 1203 yılında Dvin şehrini almayı başardı⁹⁹. Şehir, bu sırada Azerbaycan atabeyi Pehlivan'a ait idi¹⁰⁰. İslam tarihçileri, Gürcülerin 599/1203'de Dvin'i işgal edip yağmaladıklarını, halktan pek çoğunu öldürdüklerini, buranın yöneticisinin ise içki müptelası ve ülke meseleleriyle ilgilenmeyen biri olduğunu kaydetmektedirler¹⁰¹. Dvin'in Araplar döneminde ve halifeler devri boyunca Müslüman Ermeniye'nin merkezi olduğu¹⁰² düşünülürse durumun önemi kolaylıkla anlaşılabilir.

Pasinler zaferi ve Latinlerin İstanbul'u ele geçirmesinin, Gürcistan'a Karadeniz'in güneybatı kıyılarında etkinlik imkânı verdiği belirtilmektedir¹⁰³. Haçlıların 13 Nisan 1204'de İstanbul'u işgal etmeleri üzerine Tamara, bu gelişmeye bigane kalmadı ve gönderdiği bir ordu ile Bizans topraklarından Trabzon ve çevresini denetim altına aldı¹⁰⁴. Bizanslı prensler Aleksi ve David Komnenos, Gürcü kraliçesinden destek alarak Trabzon'u ele geçirdiler ve burada bir devlet kurdular¹⁰⁵. Kraliçenin, Bizans impa-

⁹⁶ Turan, *Türkiye Tarihi*, s. 260. Ayrıca bk. Kaya, 88.

⁹⁷ İbn Bibi, I, 100.

⁹⁸ Lordkipanidze, 151.

⁹⁹ Vardan Vardabet, "Türk Fütuhâtı Tarihi (889-1269)", trc. Hrant D. Andreasyan, *Tarih Semineri Dergisi*, sy. 1-2 (İstanbul 1937), s. 218; Kırzioğlu, *Kıpçaklar*, 140; Lordkipanidze, 151; Şengelia, "Politikuri Urtiertobani", s. 325; Caparidze, 156.

¹⁰⁰ Turan, *Doğu Anadolu*, s. 103.

¹⁰¹ İbnü'l-Esir, XII, 183; İbn Kesir, XIII, 24. Ayrıca bk. Turan, *Doğu Anadolu*, s. 103.

¹⁰² M. Streck, "Dvin", *İA*, III, 683.

¹⁰³ Şengelia, "Politikuri Urtiertobani", s. 332.

¹⁰⁴ Allen, 108; Stepnadze, 146. Ayrıca bk. Şengelia, "Politikuri Urtiertobani", s. 333.

¹⁰⁵ Şakir Şevket, *Trabzon Tarihi*, haz: İ. Hacifettahoğlu, Ankara 2001, s. 52; Turan, *Türkiye Tarihi*, s. 242, 278; a.mlf., "Keyhusrev I", *İA*, VI, 616; Kırzioğlu, *Kıpçaklar*, s. 141; Steven Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, trc. Fikret İşıltan, Ankara 1987, III, 111; V. Minorsky, "Lazlar", *İA*, VII, 26; Abdülkerim Özaydın, "Kılıçarslan II", *DİA*, XXV, 401 vd.; Caparidze, 157.

ratoruna kızdığı için bölgeyi işgal ettirip kendisine iltica etmiş bulunan Aleksi Komnenos'a verdiği kaydı¹⁰⁶ da aynı sonuca işaret etmektedir. Prenslerin, anne tarafından kraliçenin akrabası olmaları ve çocukluklarının Gürcistan'da geçmiş olmasının¹⁰⁷ da bu duruma katkı sağladığı söylenebilir.

Küçük bir Gürcü ordusunun Trabzon ve çevresini alıp Komnenoslara devlet kurdurabilmesinin Pasinler zaferi sayesinde olduğu ve Süleymanşah'ın her durumda Gürcülerin güneye sarkmasını engelleyebileceği şeklindeki görüşleri eleştiren Caparidze, bu toprakların haddizatında Bizans toprakları olduğunu, buralara sultanın nüfuz etmesinin mümkün olmadığını ifade etmektedir¹⁰⁸. Fakat Latinlerin İstanbul'u muhasarası sırasında Bizans'ın, sultandan yardım istediği, fakat onun, Ankara'nın ilhaki ve Gürcistan seferi ile meşgul olduğundan yardım edemediği¹⁰⁹ düşünülürse içeride siyasi birliğin mevcudiyeti durumunda Selçuklu sultanının bölgeye müdahalesinin mümkün olabileceği söylenebilir.

Selçukluların zayıflamasından sonra Kars ve çevresi, Gürcülerle Türk beylikleri arasında rekabet sahası oldu ve Ahlatşahların elinde bulunduğu sırada Gürcülerin eline geçti¹¹⁰. Muhasara sırasında vali, elçiler göndererek Ahlat'tan yardım istemiş, fakat destek gelmeyince kaleyi teslim etmek zorunda kalmıştır¹¹¹. Ahlatşahların, son zamanlarını yaşadıkları ve kısa bir süre sonra yıkıldıkları¹¹² dikkate alınırsa yardım etmelerinin kolay olmadığı anlaşılabilir.

Kars'ın Gürcülerin eline geçmesi hakkında değişik tarihler zikredilmektedir. 1206¹¹³, 1207¹¹⁴ 1208 veya 1209¹¹⁵ bunlardan bazılarıdır. İbnü'l-Esir, Kars Kalesi'nin uzun süren kuşatmanın ardından 603/1207'de Gürcülerin eline geçtiğini ve aynı yıl Gür-

¹⁰⁶ Brosset, 412.

¹⁰⁷ Şengelia, "Politikuri Urtiertobani", s. 332.

¹⁰⁸ Caparidze, 158.

¹⁰⁹ Turan, *Türkiye Tarihi*, s. 271.

¹¹⁰ Tufan Gündüz, "Kars", *DİA*, XXIV, 515.

¹¹¹ İbnü'l-Esir, XII, 255; Lordkipanidze, 153.

¹¹² Faruk Sümer, "Ahlat", *DİA*, II, 21.

¹¹³ Vardabet, 218; M. Fahreddin Kırzioğlu, "Kars", *İA*, VI, 362; Lordkipanidze, 153; Turan, *Doğu Anadolu*, s. 105.

¹¹⁴ Kırzioğlu, *Kars Tarihi*, s. 414; a.mlf., *Kıpçaklar*, s. 142. Ayrıca bk. Faruk Sümer, "Ahlatşahlar", *DİA*, II, 27.

¹¹⁵ Allen, 107.

cü kralının öldüğünü kaydetmektedir¹¹⁶. Şehrin, Tamara'nın tahta çıkışının 24. yılında alındığını kaydeden Vahuşti de, aynı dönemde Tamara'nın kocası Davit Soslan'ın öldüğünü ifade etmektedir¹¹⁷. Bu bilgileri değerlendiren Brosset, Kars'ın Gürcülerce zaptınının 1207 veya 1208'de olması gerektiğini söylemektedir¹¹⁸.

Kars'ın kaybı, 1199'da Gürcülerin eline geçen¹¹⁹ Ani'nin kaybı kadar acı oldu¹²⁰. Çünkü burası, Ani-Erzurum ticaret yolu üzerinde bulunuyordu¹²¹ ve Gürcülere karşı mücadelede Türklerin en önemli dayanak noktası idi¹²². Kars Kalesi'nin o gün olduğu gibi Modern zamanlara kadar bölgenin anahtarı konumunu sürdürdüğü belirtilmektedir¹²³. Şehrin uzun süre Gürcülerin elinde kalmadığı ve bir süre sonra geri alındığı belirtilmektedir¹²⁴.

Gürcüler, Pasinler Savaşı'ndan sonra bölgede en önemli hedef olarak Ahlat bölgesini seçtiler. 601/1205'de Azerbaycan'a saldırıp şehirleri yağmaladıktan sonra Ahlat bölgesine de saldırılar düzenlediler. Erciş ve Malazgirt'e kadar gelerek şehirleri yağmalayıp kadın ve çocukları esir aldıktan sonra ülkelerine döndüler. Bunun üzerine Ahlat hakimi, Erzurum meliki Muğiseddin Tuğrulşah'tan Gürcülere karşı yardım istedi. Onun da destek verdiği savaşta Gürcüler mağlup oldu ve aralarında başkomutanları Zakaria'nın da bulunduğu çok sayıda asker kaybettiler¹²⁵. Bu olayların 1204 yılında meydana geldiğini söyleyen A. Özaydın, pek çok Gürcü askeri ve komutanları Zakaria'nın esir alındığını kaydetmektedir¹²⁶.

İbnü'l-Esir, Gürcülerin 602/1206'da Ahlat'a saldırıp çevreyi tahrip ettiklerini, insanları öldürüp esir aldıklarını, onları engelleyecek kimsenin çıkmadığını, sıkıntılar had safhaya varınca bölgedeki bütün Müslüman askerlerin toplanıp Gürcüleri mağlup ettiklerini kaydetmektedir. Ayrıca bu sefer sırasında sâlihlerden

¹¹⁶ İbnü'l-Esir, XII, 255.

¹¹⁷ Vahuşti, 189.

¹¹⁸ Brosset, 414 dipnot.

¹¹⁹ Vardabet, 218; Şengelia, "Politikuri Urtiertobani", s. 325.

¹²⁰ Lordkipanidze, 153.

¹²¹ Şengelia, "Politikuri Urtiertobani", s. 334.

¹²² Stepnadze, 131; Şengelia, "Politikuri Urtiertobani", s. 334.

¹²³ Allen, 107.

¹²⁴ Bk. İbnül Esir, XII, 71; Turan, *Doğu Anadolu*, s. 103; Turan, *Türkiye Tarihi*, s. 260.

¹²⁵ İbnü'l-Esir, XII, 204 vd.; Turan, *Türkiye Tarihi*, s. 277 vd., 671; a.mlf., *Doğu Anadolu*, 23, 103 (tarih olarak 601/1204); Alptekin, 267. Ayrıca bk. Şengelia, "Politikuri Urtiertobani", s. 333.

¹²⁶ Abdülkerim Özaydın, "Ahlatşahlar", *Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi*, ed. Kenan Seyithanoğlu, İstanbul 1989, VIII, 202.

bir sūfinin, bu sırada vefat etmiş bulunan Şeyh Muhammed el-Bustî'yi rüyasında gördüğünü, şeyhin, neden burada olduğunu soran sūfiye Müslümanlara yardım için geldiğini söylediğini ve rüyanın anlatılmasının askerleri cesaretlendirdiğini eklemektedir¹²⁷.

Gürcüler, 605/1208'de Ahlat bölgesine yeniden saldırdılar. Erciş'i kuşatıp ele geçirdiler. Şehirde ne varsa yağmaladılar, halkını esir ettiler, her şeyi tahrip ettiler ve şehri yaktılar. Ahlat'ta oturan ve büyük bir ordusu bulunan Melik Evhad Necmeddin Eyyub (1200-1210), şehirden çıktığı takdirde geri dönme konusunda Ahlat halkına güvenmediği için Gürcüleri takip edemedi ve onlar da kolayca ülkelerine döndüler¹²⁸. N. Şengelia, Melik Evhad'ın, ayrıldığı takdirde halkın isyan edip şehri Gürcülere teslim etmesinden korktuğu için şehirden çıkamadığını belirtmektedir¹²⁹.

Gürcülerin Ahlat saldırısı ve bu sırada Melik Evhad'ın şehirden çıkamaması hususu Melik Adil'e ulaştınca Gürcülere karşı bir sefere hazırlandı¹³⁰. 606/1209-1210'da savaş için Şam'dan yola çıktı ve yolda kendisine katılmalar oldu¹³¹. Melik Adil'in bölgeye ulaştığını haber alan Gürcüler korkup ülkelerine döndüler¹³².

Bir Ahlat kuşatması sırasında başkomutan İvani Mkhargrdzeli'nin esir düşmesi, bölgeye yapılan Gürcü saldırılarını sona erdirdi. Son saldırı, 607/1210'da İvani komutasında yapıldı ve Ahlat'ın şiddetle kuşatıldığı bir sırada kendisi esir alındı (10 Ekim). İvani'nin esir düşmesi üzerine Gürcülerin morali bozuldu ve barış yaparak kuşatmayı kaldırmak zorunda kaldılar¹³³.

Gürcü başkomutanı İvani'nin hangi şartlarla serbest bırakıldığı konusunda kaynaklarda yer alan bilgilerde bazı farklılıklar bulunmaktadır. İvani'nin 80 bin dinar¹³⁴ veya 100 bin akçe fidye ile serbest kaldığı, ayrıca 5 bin Müslüman esirin ve üç kalenin

¹²⁷ İbnü'l-Esir, XII, 240 vd. Ayrıca bk. Turan, *Doğu Anadolu*, s. 104.

¹²⁸ İbnü'l-Esir, XII, 279; İbn Vasil, III, 183; Makrizî, I/1, 169; Turan, *Doğu Anadolu*, s. 107; Kırzioğlu, *Kıpçaklar*, s. 143. Ayrıca bk. Şengelia, "Politikuri Urtiertobani", s. 335; Özaydın, "Ahlatşahlar", s. 205.

¹²⁹ Şengelia, "Politikuri Urtiertobani", s. 335; Şengelia, *Selçukebi da Sakartvelo*, s.308.

¹³⁰ İbn Vasil, III, 190; Makrizî, I/1, 169 vd.; Turan, *Doğu Anadolu*, s. 108.

¹³¹ Makrizî, I/1, 170; İbn Vasil, III, 190.

¹³² İbn Vasil, III, 192.

¹³³ İbn Kesir, XIII, 56. Ayrıca bk. İbn Vasil, III, 201; Turan, *Doğu Anadolu*, s. 107; Özaydın, "Ahlatşahlar", s. 205.

¹³⁴ Turan, *Doğu Anadolu*, s. 107.

Ahlatlılara iade edildiği kaydedilmektedir¹³⁵. Şartları en ayrıntılı biçimde veren İbn Kesir, anlaşma ile İvani'nin, 200 bin dinar fidye vermeyi, 2 bin Müslüman esiri serbest bırakmayı, 21 kaleyi iade etmeyi ve düşmanlarına karşı Melik Evhad'a yardım etmeyi taahhüt ettiğini kaydetmektedir¹³⁶. Gürcü başkomutan ayrıca kızını Melik Evhad'ın kardeşi Eşref Musa ile evlendirmeyi de kabul ediyordu¹³⁷. İvani'nin esir alınması İslam dünyasında büyük yankı buldu. Olayın, Gürcü kralı İvani esir alındı¹³⁸ şeklinde yansıtılması da bunu göstermektedir.

Bir daha saldırmama taahhüdü ve başka bazı şartlarla iki ay sonra serbest bırakılan¹³⁹ İvani'ye, Melik Necmeddin'in ikramda ve iyi muamelede bulunduğu belirtilmektedir¹⁴⁰. Gürcülerle 30 yıllık¹⁴¹ veya üç yıllık bir anlaşma yapıldığı ve İvani için alınan fidye ile Ahlat surlarının onarıldığı belirtilmektedir¹⁴². N. Şengelia, Gürcülerin Ahlat'ı alamadıklarını, fakat otuz yıllık barış yaptıklarını ve bununla şimdiye kadar ele geçirdikleri yerler olan Ani ile Malazgirt'in kuzeyindeki bölgeleri ellerinde tuttuklarını belirtmektedir¹⁴³. Bundan sonra Gürcüler, taahhütlerine bağlı kalarak bölgeye bir daha saldırmadılar.

Sonuç

Pasinler Savaşı, Anadolu Selçukluları ile Gürcülerin karşı karşıya geldiği ilk savaş olmuştur. İlk askeri temas olması bakımından önem taşımaya rağmen, İslam tarihi kaynaklarında pek yer almamıştır. Savaş, Gürcülere büyük prestij kazandırmışsa da yeni topraklar ilhakına imkan vermemiştir. Gürcüler, Süleymanşah'dan çekindikleri için onun sağlığında bölgeye yeni sefer düzenlememişler, fakat ondan sonra bir dizi saldırı ile Ahlat'a kadar ulaşmışlardır. Pasinler yenilgisine rağmen Selçukluların doğuda toprak kaybı olmamıştır. Bununla birlikte Kuzey Anadolu istikametinde Selçuklu ilerleyişinin bir süre durduğu söylenebilir. Ayrıca Selçuklu topraklarına karşı saldırılar düzen-

¹³⁵ İbn Vasil, III, 201; Turan, *Doğu Anadolu*, s. 107. Ayrıca bk. Makrizî, I/1, 171.

¹³⁶ İbn Kesir, XIII, 56. Ayrıca bk. Turan, *Doğu Anadolu*, s. 107.

¹³⁷ İbn Kesir, XIII, 56; Vardabet, 218; İbn Vasil, III, 201.

¹³⁸ Zekeriyâ el-Kazvîni, *Asaru'l-Bilad ve Ahbaru'l-İbad*, Beyrut ts., s. 524; İbn Vasil, III, 201; İbn Kesir, XIII, 56; Ramazan Şeşen, "Eyyubiler", *Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi*, ed. Kenan Seyithanoğlu, İstanbul 1987, VI, 347.

¹³⁹ Turan, *Doğu Anadolu*, s. 108.

¹⁴⁰ İbn Kesir, XIII, 56; Turan, *Doğu Anadolu*, s. 107.

¹⁴¹ İbn Vasil, III, 201; Şengelia, *Selçukebi da Sakartvelo*, s. 309.

¹⁴² Turan, *Doğu Anadolu*, s. 107; Özeydin, "Ahlatşahlar", s. 205.

¹⁴³ Şengelia, "Politikuri Urtiertobani", s. 336; a.mlf., *Selçukebi da Sakartvelo*, s. 309.

lemeseler de Kars, Erciş ve Ahlat bölgelerine yapılan Gürcü saldırılarının, Selçukluların geri çekilmiş olmalarından kaynaklandığı anlaşılmaktadır. Ve bunun en önemli sebebi de Pasinler Savaşı gibi görünmektedir.

KAYNAKÇA

- Aksarayî, Kerimüddin Mahmud-i, *Müsameretü'l-Ahbar*, trc. Mürsel Öztürk, Ankara 2000.
- el-Aksarayî, Mahmud b. Muhammed (Kerim), *Müsameretü'l-Ahbâr*, nşr. Osman Turan, Ankara 1944.
- Allen, W.E.D., *A History of the Georgian People*, London 1932.
- Alptekin, Coşkun, "Türkiye Selçukluları", *Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi*, ed. Kenan Seyithanoğlu, İstanbul 1989, VIII, 209-406.
- Berdzenişvili, Niko – Simon Canaşia, *Gürcüstan*, trc. Hayri Hayrioğlu, İstanbul 1997.
- Brosset, Marie Felicite, *Gürcistan Tarihi (Eski Çağlardan 1212 Yılına Kadar)*, trc. Hrand D. Andreasyan, haz. Erdoğan Merçil, Ankara 2003.
- Caparidze, Goça, *Sakartvelo da Mahlobeli Ağmosavletis İslamuri Samkaro*, Tbilisi 1995.
- Gündüz, Tufan, "Kars", *DİA*, XXIV, 515-518.
- İbn Bibi (el-Hüseyin b. Muhammed b. Ali el-Caferî er-Rugadî), *el-Evamirü'l-Alaiye fi'l-Umuri'l-Alaiye (Selçuk Name)*, trc. Mürsel Öztürk, I-II, Ankara 1996.
- İbn Kesir, Ebu'l-Fida İmadüddin İsmail b. Ömer, *el-Bidaye ve'n-nihaye*, I-VII, Beyrut 1992.
- İbn Vasıl, Ebu Abdullah Cemaleddin Muhammed, *Müferricu'l-kurub fi ahbari beni Eyyub*, I-V, Kahire 1953.
- İbnü'l-Esir, Ebu'l-Hasen Ali b. İzzüddin, *el-Kâmil fi't-Târih*, I-XIII, Beyrut 1982.
- Kafesoğlu, İbrahim, "Selçuklular", *İA*, X, 353-416.
- Karamanlı, Hüsamettin M., "Gürcistan", *DİA*, XIV, 311-313.
- Kaya, Selim, *I. Gıyaseddin Keyhüsrev ve II. Süleymanşah Dönemi Selçuklu Tarihi (1192-1211)*, Ankara 2006.
- el-Kazvinî, Zekeriya, *Asaru'l-Bilad ve Ahbaru'l-İbad*, Beyrut ts.
- Kırzioğlu, M. Fahreddin, "Kars", *İA*, VI, 360-363.
- Kırzioğlu, M. Fahrettin, *Kars Tarihi*, Ankara 1953.
- Kırzioğlu, M. Fahrettin, *Yukarı Kür ve Çoruk Boylarında Kıpçaklar*, Ankara 1992.
- Lordkipanidze, Mariam, *Georgia in the 11th-12th Centures*, Tbilisi 1987.
- el-Makrizî, Ahmed b. Ali, *Kitabü's-sülûk li marifeti düveli'l-mülûk*, nşr. Muhammed Mustafa Ziyade, I-XII, Kahire 1956.
- Minorsky, V., "Lazlar", *İA*, VII, 25-28.
- Özaydın, Abdülkerim, "Ahlatşahlar", *Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi*, ed. Kenan Seyithanoğlu, İstanbul 1989, VIII, 194-208.
- Özaydın, Abdülkerim, "Kılıçarslan II", *DİA*, XXV, 399-403.

- Özaydın, Abdülkerim, "Mengüçükler", *Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi*, İstanbul 1989, VIII, 141-154.
- Runciman, Steven, *Haçlı Seferleri Tarihi*, trc. Fikret İşıltan, Ankara 1987.
- Sevim, Ali -Yaşar Yücel, *Türkiye Tarihi Fetih, Selçuklu ve Beylikler Dönemi*, Ankara 1989.
- Stepnadze, C., *Sakartvelo XII Saukunesa da XIII Saukunis Pirvel Meothedşi*, Tbilisi 1985.
- Streck, M., "Dvin", *İA*, III, 682-683.
- Sunny, Ronald Grigor, *The Making of the Georgian Nation*, London 1989.
- Sümer, Faruk, "Ahlat", *DİA*, II, 19-22.
- Sümer, Faruk, "Ahlatşahlar", *DİA*, II, 24-28.
- Sümer, Faruk, "Mengüçüklüler", *DİA*, XXIX, 138-142.
- Sümer, Faruk, "Mengüçükler", *İA*, VII, 713-718.
- Şakir Şevket, *Trabzon Tarihi*, haz: İ. Hacıfettahoğlu, Ankara 2001.
- Şengelia, Nodar, "Selçukebisa da Sakartvelos Diplomatieri Urtiertoba XI-XIII ss.", *Kartuli Diplomatia*, Tbilisi 1997, IV, 69-85.
- Şengelia, Nodar, "Sakartvelos Sagareo Politikuri Urtiertobani Tamaris Mepobaşı", *Sakartvelos İstoriis Narkvevebi*, ed. Zurab Ançabadze – Viktor Guçua, Tbilisi 1979, III, 316-339.
- Şengelia, Nodar, *Mtsire Aziis Selçukebi da Sakartvelo*, Tbilisi 2003.
- Şeşen, Ramazan, "Eyyubiler", *Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi*, ed. Kenan Seyithanoğlu, İstanbul 1987, VI, 301-432.
- Tsintsadze, Yase, *Basianis Brzola 1205 tz*, Tbilisi 1971.
- Turan, Osman, "Keyhusrev I", *İA*, VI, 613-620.
- Turan, Osman, "Kılıç Arslan II", *İA*, VI, 688-703.
- Turan, Osman, "Süleyman-Şah II", *İA*, XI, 219-222
- Turan, Osman, *Doğu Anadolu Türk Devletleri Tarihi*, 2. bs., İstanbul 1980.
- Turan, Osman, *Selçuklular Zamanında Türkiye Tarihi*, İstanbul 1998.
- Ünsi, *Selçuk Şehnamesi (Şehnâme-i Selçuk)*, trc. Mehmet Ferit Uğur, Konya 1942.
- Vahuşti Batonişvili, *Ağtzer Sameposa Sakartvelosa*, nşr. S. Kauhçişvili, Tbilisi 1973.
- Vardan Vardabet, "Türk Fütuhâtı Tarihi (889-1269)", trc. Hrant D. Andreasyan, *Tarih Semineri Dergisi*, sy. 1-2 (İstanbul 1937), s. 154-244.
- Yakut el-Hamevî, *Mu'cemü'l-Büldân*, I-VII, Beyrut 1990.
- ez-Zehabi, Şemsüddin Muhammed b. Ahmed, *Tarihu'l-İslam ve vefeyatu'l-meşahiri ve'l-a'lam*, thk. Ömer Abdüsselam Tedmuri, Beyrut 1998.